

УДК (437+477)(051) "1918/1939"

Тетяна Антонюк,

<https://orcid.org/0000-0002-6446-2795>

докторка історичних наук, провідна наукова співробітниця,

відділ зарубіжної україніки,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)

Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: AntoniukTD@nbuv.gov.ua

УКРАЇНСЬКО-ЧЕСЬКІ КНИГОЗНАВЧІ ЗВ'ЯЗКИ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ НА СТОРІНКАХ ЧАСОПISУ «УКРАЇНЬСЬКА КНИГА»

Метою статті є розгляд українсько-чеських книгознавчих зв'язків міжвоєнного періоду (1918–1939), що висвітлювалися на сторінках часопису «Українська книга». **Методологія** дослідження базується на загальнонаукових методах аналізу, синтезу, описовому, бібліографічному та узагальненню. **Наукова новизна** полягає в розширенні уявлень про співпрацю українських і чеських книгознавців, бібліотекознавців, бібліологів, бібліографів в умовах еміграції українських культурних діячів, а також в популяризації здобутків цієї співпраці. **Висновки.** Після поразки національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. в Україні стало неможливо розвивати наукове книгознавство і значна частина українських науковців і культурних діячів, емігрувавши до Європи, продовжили наукову працю, зокрема й з книгознавства. На сторінках часопису «Українська Книга» зафіксовано активну співпрацю українських та чеських книгознавців, що є проявом неперервності культурної книгознавчої традиції українства, взаємозбагачення в наукових пошуках та здобутках, прагнення інтеграції напрацювань українського книгознавства в європейський і світовий культурний простір.

Ключові слова: фонд відділу зарубіжної україніки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, часопис «Українська книга», книгознавство, бібліологія, українсько-чеська книгознавча співпраця, еміграція.

Актуальність теми дослідження. Розвиток книгознавчих зв'язків між українськими й іноземними книгознавцями та видавцями має тривалу історію та вагомий здобутки. Українська еміграція та діаспора прагнули до налагодження видавничої діяльності, продовження наукової праці в країнах поселення, що й забезпечувало збереження ідентичності та розвиток культури в іншомовному середовищі. Як і в нинішніх умовах російського повномасштабного вторгнення в Україну, у 20–30-ті роки ХХ ст., в умовах

радянсько-російських загроз, що нависли над Україною після поразки визвольних змагань 1917–1921 рр., велика частина українців опинилася за межами України, переважно в країнах Європи. Серед українських емігрантів була й значна частка науковців, освітян, культурних і громадських діячів, котрі налагодили зв'язки з місцевими науковцями і розгорнули різнобічну діяльність. Особливо плідною в міжвоєнний період була співпраця між українськими й чеськими культурними діячами. Досвід 20-х–30-х років ХХ ст. української еміграції в розвитку книгознавства та співпраці зі своїми чеськими колегами є цінним для сьогодення як результативна суспільна практика щодо збереження і розвитку українських національних культурних цінностей.

Аналіз досліджень і публікацій. Про українсько-чеські зв'язки та співпрацю в різних напрямках культури знаходимо чимало відомостей у багатьох науковців. Зокрема, такі вчені, як: А. Авраменко [1], С. Віднянський [4; 5, с. 729], Л. Биковський [3], П. Зленко [8], С. Наріжний [10], С. Сірополко [12], В. Піскун [11, с. 218–252], В. Чумаченко [15] та інші у своїх дослідженнях аналізували суспільні практики культурної співпраці українства міжвоєнного періоду в еміграції. У численних енциклопедичних гаслах, окремих статтях, монографіях розкрито діяльність української політичної, наукової, культурної еміграції, оприлюднено значні наукові, освітні, видавничі здобутки в галузі книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства, бібліології. У цій статті предметом дослідження є публікації на сторінках часопису «Українська Книга», які дають змогу осягнути співпрацю в галузі книгознавства між українськими й чеськими культурними діячами.

Метою статті є аналіз українсько-чеських книгознавчих зв'язків за публікаціями часопису «Українська Книга».

Виклад основного матеріалу. У міжвоєнний період (1918–1939 рр.) найсприятливіші умови життя і праці українських емігрантів склалися в ЧСР, чому сприяла політика молодого Чехо-Словацької держави. Президент Т. Г. Масарик, Уряд країни багато робили для розвитку освітніх, наукових, культурних потреб українців. Тут діяло засноване у 1928 р. подружжям Григорієм та Марією Омельченками видавництво «Чесько-Українська Книга», яке в складних емігрантських умовах випускало українську книгу й свідчило про тісну співпрацю і допомогу з боку чеського суспільства [15; 1].

Українсько-чеські книгознавчі зв'язки міжвоєнного періоду знайшли своє широке висвітлення на сторінках книгознавчого часопису «Українська книга» (1937–1939 – Львів; 1942–1943 – Краків), – місячника, присвяченого бібліології та бібліофілству, органу Бібліологічної комісії НТШ та Українського товариства бібліофілів. Редакцію «Української книги» упродовж всього часу її існування очолював досвідчений бібліограф, літературознавець, журналіст Є.-Ю. Пеленський. Адміністративними проблемами займалося львівське видавництво «Ізмарagd»: воно вирішувало всі поточні питання, зокрема й фінансові, дбало про художнє оформлення і друк кожного числа. За 1937–1938 рр. у Львові було випущено по десять чисел часопису, у 1939 р. – один зшиток, а в 1942–1943 рр. у Кракові світ побачили два річники за цими ж датами [14].

Часопис «Українська книга» на своїх сторінках друкував статті авторства провідних українських і чеських діячів культури, зокрема, авторами статей, повідомлень для обговорення, рецензій, інших публікацій були Микола Андрусак, Лев Биковський, Ладіслав Жівни, Петро Зленко, Зенон Кузеля, Степан Сірополко, Ян Тон, інші книгознавці, котрі висвітлювали розвиток української й чеської книгознавчої наукової традиції та перспективи. У цій статті ми детальніше розглянемо окремі публікації «Української книги».

У статті М. Андрусяка «Післявоєнна історіографія української книги» відзначено досягнення в галузі історіографії та бібліології, одним із найвагоміших досягнень автор вважає заснування на еміграції Українського Товариства Прихильників Книги (УТПК), яке видавало протягом 1927–1932 рр. чвертьрічник «Книголюб» із науковими розвідками з різних ділянок бібліології [2, с. 26].

Цінну інформацію про розвиток книгознавства, зв'язки українських і чеських науковців знаходимо у публікації «Словянська бібліотека в Празі», що надрукована під рубрикою «З життя книгознавчих установ» [13, с. 62–63]. В основі публікації лежить Звіт цієї установи за 1937 р. та окреслено перспективи її подальшого розвитку і праці. З публікації дізнаємося, що структура Слов'янської бібліотеки складається з окремих відділів: А – загальнослов'янського, В – болгарського, С – чехословацького, J – сербохорватського, К – білоруського, L – лужицького й полабського, O – загального, P – польського, R – російського, C – словінського та U – українського. Зазначено, що кожний з цих відділів зосереджує в собі літературу певного відтинку та на загаль доповнює інші цінними матеріалами

для студій слов'янського світу. На той час у Бібліотеці було зібрано багаті джерела для досліду культурного, громадського, мистецького, політичного, економічного життя всіх слов'янських народів. Повідомляється про багаті на цінну літературу минулих століть (XVII–XIX) окремі бібліотеки, зібрані відомими науковими спеціалістами чи книголюбам. Вони були придбані як цілість або більшість та послужили за основу фондів старшої літератури, про особливо дбайливу увагу до придбання сучасної й новішої літератури, що забезпечує безперервне поповнення фондів.

Слов'янська бібліотека в той час, як і в наші дні, була дуже популярною в наукових колах цілого світу, доказом чого був регулярний приїзд до неї для своїх студій різних науковців із-за кордону. Упродовж 1936 р. у Слов'янській бібліотеці працювали як читачі – 30 американців, 10 англійців, 42 естонці, 5 французів, 142 голландців, 46 італійців. Найбільша кількість читачів-слов'ян і серед них українці посідали друге місце після росіян. Число відвідин українців – 2291. Зазначено, що українці користувалися книжками зі всіх відділів бібліотеки, але очевидно головна їхня увага припадала на українську книжку та україніку. В цілому фонд бібліотеки нараховував на кінець 1937 р. – 217 386 інвентарних одиниць, з яких за звітний рік надійшло всього 7 336, з них 65% припадало на книжки новіші (видання з 1935–1937 рр.). Значна частина книг (52%) була подарована, 37 % придбано купівлею, 11 % обміном [13, с. 62].

Український відділ мав понад 9 200 назв спеціально українських книжок, що обчислювалося на більше ніж 14 000 томів, його фонд постійно поповнювався, станом на 1937 р. збільшився на 520 одиниць, з яких на літературу й красне письмо припадало найбільше – 169, на книжки загального характеру, збірники та періодику – 110, на суспільні науки – 103, на історію з суміжними науками – 89, із них на мистецтво – 20, теологію й релігію – 11, мовознавство – 10, математичні й технічні науки – по 4.

Значний фонд склали нові періодичні видання, яких в 1937 р. надходило всього 507, із них 43 було українських, які поруч з іншими зайняли шосте місце після часописів для відділів.

Фонди Слов'янської бібліотеки цілком задовольняли потреби читачів, про що свідчить незначна кількість невиконаних замовлень через відсутність книг у бібліотеці. Таких випадків щодо українського відділу було 46, а взагалі лише 240 (1,7%), що є незначним показником у загальному великому числі – 20 523 читацьких вимог. З українського відділу вимагали 2109 разів, а саме книг новіших (виданих по 1915 р.) – 1508 та 532 старших

(решта припадає на книги яких не було). Числа, що характеризують користування українським відділом за останні три роки, більш-менш стабілізовані (1935 р. – 2997, 1936 р. – 2936, 1937 р. – 2040) [13, с. 62].

З публікації дізнаємося, що за соціальним складом читацької групи розподілялися так: професори й доценти; студенти; різні наукові робітники; урядовці; духовні особи; інженери; журналісти; бібліотекарі; письменники й мистці; учителі; старшини; купці; уряди й установи чехословацькі; закордонні установи.

Отже, Слов'янська бібліотека у міжвоєнний період являла собою багатий культурний осередок, мала велике значення й з огляду на те, що систематично поповнювала свої збірки з пильною увагою до літератур всіх слов'янських народів, давала кожному бажаному можливості всебічно ознайомитися з досягненнями культур окремих слов'янських народів, зокрема й з культурою українською.

Українські емігранти, і в першу чергу українські наукові кола, цінували значення цієї установи для збереження і розвитку української культури, поповнювали своїми книжковими дарами її фонди. Проф. М. Возняк зі Львова подарував бібліотеці 192 видання. Кілька інших осіб також обдарували бібліотеку чи то своїми власними творами чи іншими книжками. Всі ці особи зазначені у Звіті бібліотеки.

Бібліотека давала можливість збільшення приватних бібліотек тим, хто хотів би книжки виміняти. Обмінний фонд Слов'янської бібліотеки був досить значний: понад 25 000 томів цінної літератури з найрізноманітніших галузей знання мовами всього світу, серед якої багато книг як старшої доби (XVIII та XIX ст.), так і нової. Українські бібліотеки, що хотіли поповнити свій склад, могли дуже вигідно скористатися з цієї можливості [13, с. 63].

Загалом з публікації дослідник отримує багато фактичної інформації про Слов'янську бібліотеку – спеціалізовану наукову установу в галузі славистики, що в міжвоєнний період притягувала до себе велику увагу науковців всього світу, а її український відділ, як впливає зі Звіту, користувався великим попитом читачів. І в наші дні ця установа залишається однією з найбільших і найважливіших загальнодоступних слов'янських бібліотек Європи.

У статті «Книгознавство» (Українська книга. 1939. Ч. 1) відомий книгознавець Л. Биковський розкрив своє бачення суті, предмету та меж сучасної йому загальної науки про книгу, цим самим започатковуючи низку наукових публікацій з цієї царини. Вчений аналізує сучасний стан

бібліології – загальної науки про книгу, характеризує три етапи розвитку науки про книжку (доба «бібліографії» до кінця XIX ст.; «бібліотекознавча» доба – від 1896 р.; доба новітньої бібліології або так званого книгознавства від – 1914 р.), називає імена подвижників цієї справи (Ф. Айхлер, А. Ловягін, М. Лисовський, М. Рубакін, Ю. Меженко, Ю. Ковалевський, М. Куфаєв, С. Маслов, M. Rulikowski, L. J. Živný) [3, с. 5].

Зупиняється автор статті на вченні М. Лисовського про книгу і науку книгознавства, вказує на його здобутки і недоліки в цій справі. Зазначає, що на підставі праць М. Лисовського, М. Рубакіна та інших новітніх бібліологів розпочав свої дослідження визначний чеський книгознавець Ладіслав Ян Жівни. Детально розкриває книгознавчу концепцію Л. Жівни, котрий розглядав книгознавство як науку про книгу, де під книгою розумів будь-який графічний документ, а сукупність відомостей про книгу вважав книгознавством і, аналогічно до інших наук, ділив книгознавство на дві частини: загальну й спеціальну. За вченням Л. Жівни, загальна частина книгознавства обіймає заголовні, вступні, теоретичні відомості про книгу (бібліографія), а частина спеціальна обіймає конкретні, спеціальні відомості про книгу і поділяється на низку спеціально-книгознавчих галузей. Кожна така галузь спеціального книгознавства має свою теорію й практику. Л. Жівний у своєму вченні поділяв книгознавство на такі складники: I. Бібліологія загальна, теоретична наука про графічні документи (бібліософія); II. Бібліологія (книгознавство) спеціальна: відділи теоретичні та відділи практичні. А. Бібліологія фізикальна трактує про книгознавчу технологію (бібліотехніка) й обіймає: 1. Книжку (документ) трактовану індивідуально: наука про письмові матеріали й засоби до писання й друкування (механіка). Технологія. Наука про письмо: палеографія, наука про старі письма, абетку, її походження та розвиток; 2. Бібліологічну графіку: неографія, наука про сучасне письмо, – до неї належить також каліграфія, стенографія, криптографія (наука про шифроване письмо), частково також семографія (наука про значки). Красне писання. Типографія (типологія), наука про друк, писання машинкою (мімеографія), письмо телеграфічне тощо. Друкарство тощо. Картографія; 3. Науку про оправи (технологія). Інтролігаторство. 4. Науку про форму документів писаних і друкованих, тобто про їхнє походження, вигляд, розмір і орієнтацію в часі (бібліологічна морфологія). Бібліографія описова: бібліогнозія (в розумінні попереднього дослідження документу), бібліологічна верифікація; опис. Книжка як організований агрегат: 1. Списки (без

локальної та ін. орієнтації, «ідеологічні»). Бібліографія списова, каталографія. Збірки книг, книгозбірні. 2. Бібліотекознавство (бібліотекографія, бібліотекономія). 3. Книгознавча музеологія. Музеї. 4. Бібліогеографія. Поширення книги. 5. Книгознавча біологія: Бібліопатологія. Охорона книг. Шкідники книг. Зараження через книги тощо [3, с. 5–7].

Б. Бібліологія нефізикальна (або ідеологічна) охоплює: 1. Бібліопсихологію (психологія автора, читача); 2. Бібліологію соціологічну. Педагогічне, соціальне й народногосподарське значення книг. Статистику книг. Книгарство; 3. Бібліологічне право (право авторське, видавниче, книгарські концесії тощо). Цензура. Обов'язкові примірники. Нищення книг; 4. Книгознавство історичне й літературне. Історія всіх спеціальних галузей книгознавчих: письмен, друку, книг, бібліотек тощо. Бібліографія; 5. Книгознавчу естетику. Прикраси рукописів і друків. Бібліофільство; 6. Книгознавчу логіку, систематику, токсномію. Класифікацію графічних документів, книг тощо, класифікацію й бібліотечні системи [3, с. 7].

Л. Биковський розглядає книгознавство Л. Жівного як черговий удосконалений крок на шляху розвою цієї дисципліни. Зазначає, що книгознавство Л. Жівного «в простішій порівняно М. Лисовського формі надає поширене поняття книгознавства, вже охоплює всі історичні й сучасні бібліологічні явища та передбачає на довший час їх розвиток» [3, с. 8]. Наголошує, що саме тому його дефініція й систематика прийнялася в Чехословаччині, Польщі й почасти в Західній Європі. Концепція Л. Жівного знайшла спочатку відгук і на радянській Україні в колах Українського Наукового Інституту Книгознавства в Києві (Юрій Меженко – Бібліологічні Вісті), але після ліквідації Інституту була заборонена з огляду за свою буцімто формальність та антимарксистський характер [3, с. 8].

Стаття Л. Биковського дає змогу осягнути етапи розвитку книгознавства як науки, заглибитися в різні аспекти дослідження книги як культурного явища, зрозуміти особливості концепції чеського дослідника Л. Жівного та його попередників, сприйняття цієї концепції науковими школами Європи, бачення науки про книгу самого автора статті, що свідчить про безперервний розвиток книгознавчої науки у міжвоєнний період.

Рубрика «З життя книгознавчих установ» (Українська книга. 1937. Ч. 1) знайомить з діяльністю УТПК в Празі. З 1927 р. Товариство всебічно сприяло розвитку української книги, об'єднувало навколо себе всіх, хто прагнув працювати для культури української книги. На щомісячних зборах Товариства заслуховувалися та обговорювалися реферати з книгознавства,

обов'язково відбувалися спеціальні і святкові засідання, присвячені Шевченківському дню та іншим визначним датам. Від 1934 р. відбувалися чайні вечори, присвячені окремим темам – українському екслібрису, видавничому рухові тощо. У 1927–1932 рр. виходив часопис «Книголюб», де друкувалося більшість рефератів, зачитаних на зборах Товариства. Літографовані звіти Товариства з'явилися за 1927–1931 роки. У Звіті за 1934 р. повідомляється про улаштування Товариством від 1934 р. щорічного конкурсу-анкети для вибору 5-ти найкраще оформлених українських видань, що з'явилися протягом року. Названі видання, відзначені в 1935 р., висловлено прохання надсилати бібліофільські видання 1936 р. до 1-го березня, оголошено склад журі, теми рефератів, зачитані членами Товариства у 1936 р., серед яких і реферат П. Зленка «Значіння Нового закону Чехословацької Республіки про обов'язкові примірники» [7, с. 31].

Про діяльність УТПГ в 1937 р. повідомляється також в «Українській книзі» (1938. Ч. 5): «Протягом звітнього 1937 року діяльність Товариства, подібно до попередніх років, виявлялася в формі наукових референтів, громадської співпраці і організаційної чинності. На Загальних Річних Зборах Т-ва, що відбулися 4. березня 1937 р., було обрано Управу Т-ва в складі: В. Січинський (голова); Р. Лісовський (заступник голови); П. Зленко (секретар); А. Животка (скарбник). До Ревізійної Комісії: Л. Білецький, М. Тимченко, Е. Камінський. Крім зібрань Управи Т-ва, було скликано 5 прилюдних Зборів...» [16, с. 103].

Розкрито програму Зборів на 1937 р.: «4. березня. Загальні Річні Збори. 7. квітня. Реферат проф. Л. Білецького: Студія Навроцького «Гайдамаки» Шевченка. 3. червня. Анкета-конкурс найкращих видань за 1936 рік з рефератом д-ра В. Січинського про українські бібліофільські видання. 9. грудня. Реферат ред. П. Зленка: Дефініція поняття «Україніка». Велику увагу приділено організації і проведенню анкети-конкурсу найкращих українських видань, як це робило Товариство і в минулих роках. За 1936 рік відзначено на Зборах Товариства 3. VI. такі бібліофільські видання:

«1. Перше місце не приділено жадному видавництву.

2. «Світло і Тінь», щомісячник Українського Фотографічного Товариства у Львові. Друкарня Наук. Тов. Шевченка, Львів, 8⁰, чч. 1–12.

3. В. Січинський, Українське деревляне будівництво і різьба – Ukrainian wooden architecture and carving. Накладом Українського Робітничого Союзу в 3'єдинених Державах Північної Америки. Технічно-редакційний догляд час. «Нова хата» у Львові, Друкарня Наук. Тов. Шевченка, Львів, 4⁰, ст. 32 + (10), ілюстр. В тексті і на вклад. аркушах.

4. С. Гординський, Слово про Ігорів полк. В-во «Варяг». Друкарня «Діло» у Львові, Варшава – Львів, 8⁰, ст. 47 + (5).

5. Українська народня пісня. Держ. Літер. Видавн. Харків, 8⁰, ст. XXXI + (5 + 647 + (25)), ілюстр., заст. і кінц. Суперобгортка та малюнок П. Власенка» [16, с. 103].

Публікація дає можливість зрозуміти зміст, напрямки і результати діяльності УТПК у 1937 р.: співпраця з різними культурними інституціями і товариствами, зокрема УТПК входило до складу Українського Контактного Комітету та Українського Академічного Комітету в Празі; тісний зв'язок підтримувало з Українським Бібліофільським Товариством у Львові та його органом «Українська Книга», в якому протягом 1937 р. були розміщені більші праці, статті і замітки членів Товариства П. Зленка, А. Животка і В. Січинського; бібліотека УТПК, що складається з книгознавчих і бібліофільських книг, не мала свого приміщення і до початку 1938 р. знаходилася в бібліотеці Українського Педагогічного Інституту в Празі, а на час публікації – в приміщенні Української Гімназії; на Загальних річних зборах УТПК, що відбулися 28 квітня 1938 р., відбулися перевибори Управи Товариства і Ревізійної Комісії в попередньому складі; анкета-конкурс найкращих (бібліофільських) видань, що вийшли протягом 1937 року, мала відбутися на початку червня 1938 р. [16, с. 103].

У кожному номері «Українська книга» під рубрикою «Нові видання» містить інформацію про книгознавчі видання різними мовами в різних країнах. Під рубрикою «Хроніка» (Українська Книга. 1937, Ч. 3) подано публікацію «Друкарні в Чехословаччині», де зазначено, що в Чехословаччині є 1246 друкарень, з них 763 в Чехії, 206 в Моравії, 56 в Шлеську, 223 в Словаччині та подано характеристику цих друкарень [6, с. 99].

З «Хроніки» дізнаємося також про чеські книгознавчі органи, а саме «Casopis čslknihovníků», що його видає «Спілка чехословацьких бібліотекарів». «Casopis čsl knihovníků» виходив п'ять разів на рік за редакцією видатного бібліотекознавця, керівника бібліотеки Ради міністрів ЧСР Б. Коутніка. У повідомленні охарактеризовано цей журнал та інші такого роду видання. (Українська книга, 1937. Ч. 6. С. 155). «Хроніка» (Українська книга, 1938. Ч. 2. С. 55) оприлюднює інформацію про книжкову продукцію в Чехословаччині: «З чеських часописів довідуємося, що в літах 1932–1935 вийшло в Чехословаччині: 4411, 4434, 5234 і 4544 книжок, не вчислюючи до цих чисел брошур та річників. В порівнянні з продукцією в р. 1900 – продукція останніх літ потроїлась. Жодна з європейських країн –

пишуть чеські часописи – не може похвалитися таким зростом книжкової продукції. В тому самому часі книжкова продукція побільшилась в Англії в 2^{1/4} разів, у Франції лишилась без змін, а в Німеччині та Італії навіть дещо зменшилась. З книжок, виданих у Чехословаччині, 14,8 проц. вийшло в німецькій мові» [9, с. 55].

Надзвичайно інформативною щодо книгознавчих здобутків чехів, інших народів є рубрика «Рецензії». У 2-му числі часопису за 1938 р. під заголовком «Dejiny knižtisku» подано рецензію П. Зленка на видання «Učebnice pro odborné pokračovací školy pro živnosli grafické. S 48 obrázky. Napsal Luboš Kopač. Praha. «Unie», 1937; 21/14.8. 80 str. Kč7 –». Автор аналізує книгу Любаша Копача: «... це є шкільний підручник, виданий по бібліофільськи. Мало коли дістанеться підручникові такої пильної уваги, з якою видана ця книжка – підручник з «Історії друкарства» Любаша Копача для чеських фахових шкіл графіків». Автор наголошує, що цю книжку «сміливо можна поручити нашим видавцям за приклад для їхніх бібліофільських видань, до яких вони ще прийдуть може колись, в дуже не скорім часі. Для наших умовин це хиба люксовова книга, але в жаднім разі не шкільний підручник. Та не лише українська школа може позаздрити подібному виданню, не багато таких книг було й в дуже високо стоячих під оглядом економічним і культурним народів цілого світу. Бодай на давній світовій виставі шкільних підручників у Празі не доводилося бачити багато так гарно виконаних книг. Дійсно, таки бібліофільське видання!» [8, с. 55].

П. Зленко захоплено характеризує поліграфічні особливості підручника: «Прегарно оформлене як цілість, з визначно гарними ілюстраціями, добрим письмом, на крейдянім папері. Це не ті «підсліпуваті» ілюстрації зі збитих кліш, що їх часто густо знайдете в наших журналах, не лише книжках, а про підручники – ліпше й не згадувати. Ні, тут автор вибрав ілюстрації, що відповідають змістові книги та її доповнюють у гармонійній цілості. Вони читачеві дають найліпші взірці різних друків від найстаршої до наших днів. Вони навчають своєю дійсно багатою мовою, краще за десятки слів і речень, які ніколи б не могли їх заступити. В книзі все на своїм місці: від цілосторінкових ілюстрацій окладанок, або зразків тексту, аж до ініціалів, що ними починаються окремі розділи. Читкий виразний текст ідеально чорної барви. Папір, що викликає просто фізичну насолоду» [8, с. 56].

Високу оцінку рецензент дає змісту видання: «Він зовсім відповідає зовнішності книги. Як на підручник, пребагатий. Веде учня від початку

письма у старовині до витворення народніх його форм. Навчає про книги від прадавніх часів, провадить через різні доби людської культури. Знайомить з різними техніками, яких уживає сучасне друкарство. Подає багато загально цінних історичних відомостей. А що книжка ця чеська, то все звертається до власного чеського шляху друкарства, згадує його заслужених працівників. Цінним є список спеціальної літератури, що може зацікавити читача для ближчого ознайомлення з окремими питаннями. Дуже добре зложені «питання для повторення» і вони найменш уважного учня кличуть до ясного усвідомлення поданого матеріалу. Можна лише побажати собі, щоб і у нас появлялися такі взірцеві підручники, складені з такою любов'ю й пильністю, як то зробив Любош Копач. Та на жаль здається до того в нас ще не скоро прийде» [8, с. 56].

До нечисленних дрібних недоліків автор рецензії відносить кілька друкарських хиб у зразку російського тексту.

Цінні знання про розвиток бібліотечної справи, книгознавства в ЧСР отримує дослідник з рецензії: Сірополко С. Jan Thon. O mestné knihovne, knihách a také lidech. Praha, 1938. – 143 – нпг. сор. Ц. 10 кц. [12, с. 34–35].

З рецензії дізнаємося, що з нагоди 20-ліття проголошення Чехословацької республіки магістрат м. Праги видав працю директора Центральної Бібліотеки Праги д-ра Яна Тона, присвячену історії та діяльності міських бібліотек в Празі від 1 січня 1922 р., тобто від часу, коли постала Велика Прага внаслідок сполучення колишнього «королівського» міста з 38-ма навколишніми містами та громадами аж до початку 1938 р. [12, с. 34].

Д-р Я. Тон у своїй праці пише, що перед 1 січня 1922 р. на території тодішньої Праги було всього 37 громадських бібліотек, в яких налічувалося приблизно 230 000 книжок, а на початку 1938 р. в Празі було крім Центральної Бібліотеки головного м. Праги з 363 417-ти книжками 49 міських бібліотек, в яких налічувалося 253 394 книжок; отож у всіх 50 міських бібліотеках на початку 1938 р. було 616 811 книжок [12, с. 34].

Всі міські бібліотеки м. Праги від 1 січня 1922 р. було адміністративно сполучено в один організм і підпорядковано компетенції представництва головного м. Праги. Керування усією бібліотечною справою м. Праги базувалося на принципі централізації, а саме – всі міські бібліотеки мали спільне управління, де зосереджувалася вся діяльність щодо комплектування міських бібліотек як книжками, так і службовим персоналом.

Тогочасний стан діяльності бібліотек м. Праги характеризують такі дані: 1937 р. в усіх 50 міських бібліотеках було 37 498 читачів; вони випозичили 2 091 860 книжок, цебто 2,02 випозиченої книжки припадає на одного мешканця Праги (1937 р. у Празі налічувалося 962 000 мешканців). На утримання усіх міських бібліотек за кошторисом 1937 р. було визначено 4 130 677 кч. [12, с. 34]

С. Сірополко зазначає у рецензії: «Др Я. Тон в своїй праці найбільше місця уділив історії збудування славного дому Бібліотеки та її діяльності за останні десять років. Докладний опис будови з наведенням архітектурних планів та численних фотографій як окремих частин будови, так і зовнішнього вигляду величної будови Центральної Бібліотеки головного м. Праги є цінним вкладом до загальної літератури про будову публичних б-к» [12, с. 34]. Автор рецензії широко цитує працю Я. Тона, інформує, що місто Прага може похвалитись будинком своєї Центральної бібліотеки, що постала виключно на пожертву Празького міського Товариства Обезпечень: «будинок вповні відповідає тим завданням, що їх можна поставити великоміським культурним установам. Досить вказати, що крім великих залів для читальні часописів, читальні журналів, читальні книг з підручної б-ки, є окрема читальня для дітей (одночасно для 120 дітей, спеціальні зали для книжних і мистецьких вистав, для лялькових вистав, а також дві зали – велика на 800 місць і мала на 300 місць – для лекцій і концертів. ... Центральною Б-кою головного м. Праги має декілька спеціальних відділів – відділ дитячої літератури, музичних (ноти і теоретичні праці), що налічує 51 645 томів, відділ для сліпців (поверх 2 000 томів) та відділ для німецької народності (18 050 томів). Центральною Б-кою головного м. Праги протягом чотирнадцяти останніх років видала декілька каталогів, бібліографічних покажчиків, каталогів книжних і мистецьких вистав, а також працю бібліотекаря Центральної Б-ки Я. Фрея «Вступ до виховання читачів» та працю покійного директора б-ки Національного Музею в Празі Й. Вольфа «Історія публичних випозичалень в Чехах до 1848 р.», а від 1937 р. видає двотижневик «Книги і читачі» [12, с. 34].

С. Сірополко зазначає, що в останній частині своєї праці д-р Я. Тон накреслює плян діяльності Центральної бібліотеки на майбутнє. Ставлячи завданням бібліотеки творити нового читача та допомагати розвиткові індивідуальних інтересів у найширших колах міського населення, автор висловлює такі побажання для подальшої діяльності як Центральної бібліотеки, так і її філій: поширення сітки автобусних бібліотек. Наголошує,

що «від цього року курсує в Празі один спеціальний автобус для випозичення читачам, що живуть на краю Праги, таких книжок, переважно наукових, яких бракує в ближній міській б-ці; заведення пересувних б-к для молоді; поглиблення праці щодо освітньої ролі б-ки» [12, с. 34–35].

До недоліків книги рецензент відносить відсутність інформації про празьких бібліотекарів. Разом з тим відзначає, що з технічного боку книжку видано зразково, так, що її сміло можна віднести до бібліофільських видань.

Отже, зміст часопису «Українська книга» виявляє багатий фактичний доробок книгознавців міжвоєнної доби і є цінним джерелом наукової книгознавчої, бібліотекознавчої та бібліографознавчої інформації. На сторінках журналу висвітлена багатогранна праця українських і чеських науковців, бібліотекарів; зафіксовані вагомі здобутки цієї співпраці в умовах еміграції, що зберігають свою актуальність до наших днів. Публікації часопису «Українська книга» засвідчують, що українські вчені, у тісній співпраці з чеськими, послідовно обстоювали ідею дослідження книги, залучали до співпраці представників інших культур і самі активно включалися в дослідження проблем книгознавства інших народів, перш за все чеського. Здобутки українських і чеських книгознавців у міжвоєнний період сприяли неухильному поступу української наукової і культурної думки в європейський і світовий інформаційний простір, забезпечували формування репертуару української книги і цим самим зробили свій внесок в розробку репертуарної стратегії у світовому книговиданні та книгознавстві.

Список бібліографічних посилань

1. Авраменко А. М. Омельченко Марія Василівна. *Енциклопедія Сучасної України : онлайн-версія* / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2022. Т. 24. 944 с. URL: <https://esu.com.ua/article-75292>.
2. Андрусяк М. Післявоєнна історіографія української книги. *Українська книга*, 1937. Ч. 1. С. 25–30.
3. Биковський Л. Книгознавство. *Українська книга*. 1939. Ч. 1. С. 5–11.
4. Віднянський С. В. Культурно-наукова й наукова діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині: Український вільний університет (1921–1945 рр.). Київ, 1994. 83 с.
5. Віднянський С. В. Український Громадський Комітет у Чехословаччині. *Енциклопедія історії України: Україна – Українці*. Кн. 2 / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Ін-т іст. України. Київ : Вид-во «Наук. думка», 2019. 842 с.

6. Друкарні в Чехословаччині. *Українська книга*, 1937. Ч. 3. С. 99.
7. З життя книгознавчих установ. *Українська книга*. 1937. Ч. 1. С. 31.
8. Зленко П. Učebnice pro odborné pokračovací školy pro živnosli grafické. S 48 obrázky. Napsal Luboš Kopáč. Praha. «Unie», 1937. 21/14.8. 80 str. Kč 7 –. *Українська книга*. 1938. Ч. 2. С. 55–56.
9. Книжкова продукція в Чехословаччині. *Українська книга*. 1938. Ч. 2. С. 55.
10. Наріжний С. Українська еміграція: Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Ч. 1. Прага : Студії Музею Визвольної Боротьби України, 1942. 372 с.
11. Пискун В. Політичний вибір української еміграції (20-ті роки XX століття) : Монографія. Київ : «МП Леся», 2006. 672 с.
12. Сірополко С. Ian Thon. O mestsné knihovne, knihách a také lidech. Praha, 1938. 143 с. *Українська книга*, 1939. Ч. 1. С. 34–35.
13. Слов'янська бібліотека в Празі. *Українська книга*. 1938. Ч. 3. С. 62–63.
14. Черниш Н. І. Українська книга (видання). URL: <https://ube.nlu.org.ua/article/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%BD%D1%8F>.
15. Чумаченко В. К. Омельченко Григорій Васильович. *Енциклопедія Сучасної України : онлайн-версія / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2022. Т. 24. 944 с. URL: <https://esu.com.ua/article-75292>.*
16. Українське Товариство Прихильників Книги в Празі. *Українська книга*. 1938. Ч. 5. С. 103.

References

1. Avramenko, A. M. (2022). Omelchenko Mariia Vasylivna [Omelchenko Maria Vasylivna]. In I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskiy, & M. H. Zhelezniak [et al.] (Eds.). *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy : onlain-versiia* [Encyclopedia of Modern Ukraine: Online version]. (Vol. 24). Kyiv, Ukraine: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. Retrieved from <https://esu.com.ua/article-75292>.
2. Andrusiak, M. (1937). Pisliavoienna istoriohrafia ukrainskoi knyhy [Post-war historiography of the Ukrainian book.]. *Ukrainska knyha* [Ukrainian book], 1, 25-30. [In Ukrainian].
3. Bykovskiy, L. (1939). Knyhoznavstvo [Bibliography]. *Ukrainska knyha* [Ukrainian book], 1, 5-9. [In Ukrainian].
4. Vidnianskyi, S. V. (1994). Kulturno-naukova y naukova diialnist ukrainskoi emihratsii v Chekho-Slovachchyni: Ukrainskyi vilnyi universytet (1921-1945 rr.) [Cultural and scientific activities of the Ukrainian emigration in Czechoslovakia: Ukrainian Free University (1921-1945)]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
5. Vidnianskyi, S. V. (2019). Ukrainskyi Hromadskyi Komitet u Chekhoslovachchyni [Ukrainian Public Committee in Czechoslovakia]. In

- Entsyklopediia istorii Ukrainy: Ukraina - Ukraintsi. Kn. 2* [Encyclopedia of the Ukraine history: Ukraine - Ukrainians. Book 2]. V. A. Smolii [et al.] (Eds.). Kyiv, Ukraine: Vydvo «Nauk. dumka». [In Ukrainian].
6. (1937). Drukarni v Chekhoslovachchyni [Printing houses in Czechoslovakia]. *Ukrainska knyha* [Ukrainian book], 3, 99. [In Ukrainian].
 7. (1937). Z zhyttia knyhoznavchykh ustanov [From the life of bibliographic institutions.]. *Ukrainska knyha* [Ukrainian book], 1, 31. [In Ukrainian].
 8. Zlenko, P. (1938). Učebnice pro odborné pokračovací školy pro živnosli grafické. S 48 obrázky. Napsal Luboš Kopáč. Praha. "Unie", 1937. 21/14.8. 80 str. Kč 7 –. [Textbook for vocational continuing schools for the graphic trade. With 48 images. Written by Luboš Kopáč. Prague. "Union", 1937. 21/14.8. 80 pp. CZK 7 -]. *Ukrainska knyha* [Ukrainian book], 2, 56. [In Ukrainian].
 9. (1938). Knyzhkova produktsiia v Chekhoslovachchyni [Book products in Czechoslovakia]. *Ukrainska knyha* [Ukrainian book], 2, 55. [In Ukrainian].
 10. Narizhnyi, S. (1942). Ukrainska emihratsiia: Kulturna pratsia ukrainskoi emihratsii mizh dvoma svitovymy viinamy. Ch. 1 [Ukrainian emigration: Cultural work of the Ukrainian emigration between the two World Wars. Part 1]. Praha, Czechoslovakia: Studii Muzeiu Vyzvolnoi Borotby Ukrainy. [In Ukrainian].
 11. Piskun, V. (2006). Politychnyi vybir ukrainskoi emihratsii (20-ti roky XX stolittia): Monohrafia [Political choice of Ukrainian emigration (20s of the 20th century): Monograph]. Kyiv, Ukraine: "MP Lesia". [In Ukrainian].
 12. Siropolko, S. (1939). Ian Thon. O mestsné knihovne, knihách a také lidech. Praha, 1938. [Ian Thon. About the city library, books and also people. Prague, 1938.]. *Ukrainska knyha* [Ukrainian book], 1, 34-35. [In Ukrainian].
 13. (1938). Slovianska biblioteka v Prazi [Slavic Library in Prague]. *Ukrainska knyha* [Ukrainian book], 3, 62-63. [In Ukrainian].
 14. Chernysh, N. I. (2021). Ukrainska knyha (vydannia). [Ukrainian book (Edition)]. Retrieved from <https://ube.nlu.org.ua/article/%D0%A3%D0%BA%D1%80%DD1%8F> [In Ukrainian].
 15. Chumachenko, V. K. (2022). Omelchenko Hryhorii Vasylovych [Hryhorii Vasylovych Omelchenko]. In I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskiy, & M. H. Zhelezniak [et al.] (Eds.). *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy : onlain-versiia* [Encyclopedia of Modern Ukraine: Online version]. (Vol. 24). Kyiv, Ukraine: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. Retrieved from <https://esu.com.ua/article-75292> [In Ukrainian].
 16. (1938). Ukrainske Tovarystvo Prykhylnykyv Knyhy v Prazi [Ukrainian Society of Book Lovers in Prague]. *Ukrainska knyha* [Ukrainian book], 5, 103. [In Ukrainian].

Tetyana Antoniuk,

<https://orcid.org/0000-0002-6446-2795>

Doctor of Historical Sciences, Leading Research Associate,

Department of Foreign Ukrainian Studies,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Holosiivskyi Avenu, 3, Kyiv, 03039, Ukraine

e-mail: AntoniukTD@nbuv.gov.ua

UKRAINIAN-CZECH BOOK STUDIES RELATIONS OF THE INTERWAR PERIOD ON THE PAGES OF THE "UKRAINIAN BOOK" MAGAZINE

The aim of the article is to consider of Ukrainian-Czech book studies connections of the interwar period (1918–1939), which were illuminated on the pages of the journal "Ukrainian Book". **The research methodology** is based on general scientific methods of analysis, synthesis, descriptive, bibliographic and generalization. **The scientific novelty** lies in the expansion of ideas about cooperation between Ukrainian and Czech book scholars, librarians, bibliologists, bibliographers in the conditions of emigration of Ukrainian cultural figures, as well as in the popularization of the achievements of this cooperation. **Conclusions.** After the defeat of the national liberation struggle of 1917–1921. in Ukraine it became impossible to develop scientific book science and a significant part of the Ukrainian scientists and cultural figures, emigrating to Europe, continued scientific work, including in book science. The pages of the journal «Ukrainian Book» recorded active cooperation between Ukrainian and Czech book scholars, which is a manifestation of the continuity of the cultural book-study tradition of Ukrainian studies, mutual enrichment in scientific research and achievements, the desire to integrate the developments of Ukrainian book studies into the European and world cultural space.

Keywords: fund of the department of foreign Ukrainica of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Journal "Ukrainian Book", book science, bibliography, Ukrainian-Czech book-study cooperation, emigration.

Стаття надійшла до редакції 31.10.2023 р.